

סיון התשע"ו

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

**חוקה, מצווה ומנהג
לפרשת חוקת**

1. במדבר י"ט ב: "זאת חקת התורה"
2. מדרש במדבר רבה, פרשה יט: "...לך אני מגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חקת (חוק – ללא טעם)"
- שאל עובד כוכבים אחד את רבן יוחנן בן זכאי: אילין עובדייא דאתון עבדין [הדברים האלה שאתם עושים] נראין כמין כשפים. אתם מביאים פרה, ושורפין אותה, וכותשין אותה, ונוטלין את אפרה, ואחד מכם מטמא למת מזין עליו שתים ושלוש טיפין [=טיפות (של מי הפרה)], ואתם אומרים לו: טהרת!
- אמר לו: לא נכנסה בך רוח תזזית מימידך? אמר לו: לאו. [אמר לו רבן יוחנן בן זכאי]: ראית אדם שנכנסה בו רוח תזזית? אמר לו: הן. אמר לו: ומה אתם עושין לו? אמר לו: מביאין עיקרין, ומעשנין תחתיו, ומרביצים עליה מים, והיא בורחת. אמר לו: ישמעו אזניך מה שאתה מוצא [=מוציא] מפיך. כך הרוח הזו רוח טומאה, דכתיב: "וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ" (זכריה יג), מזין עליו מי נדה, והוא בורח.
- לאחר שיצא, אמרו לו תלמידיו: רבינו, לזה דחית בקנה, לנו מה אתה אומר? אמר להם: חייכם, לא המת מטמא, ולא המים מטהרין, אלא אמר הקדוש ברוך הוא: חוקה חקתית, גזירה גזרתית, אי אתה רשאי לעבור על גזרתית, דכתיב: זאת חוקת התורה"
3. הרמב"ם ביד החזקה, הלכות תמורה (ד, יג): "לתקן הדעות וליישר כל המעשים..."
- "אף על פי שכל חוקי התורה גזירות, ראוי (לאדם) להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם..."
4. הרמב"ן בפרשת כי תצא (על שילוח הקן): "וכי מה איכפת לו לקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף, לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות"
5. ויקרא י"ח, ד-ה: "את משפטי תעשו (המצוות השכליות וההגיוניות) ואת חקתי תשמרו (וגם את החוקים – המצוות שטעמן אינו ידוע)..."
6. הרמב"ם ביד החזקה הלכות מעילה (ח, ח): "ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כוחו"
7. גמרא בעבודה זרה (ל"ה ע"א): דאמר עולא: כי גזרי גזירתא במערבא, לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא [כאשר גוזרים גזרות בארץ ישראל אין מגלים את טעמן עד (שיחלפו) שנים-עשר חודש], דלמא איכא איניש דלא סבירא ליה, ואתי לזלולי בה [שמא יש אדם שלא ייראה לו טעם הגזרה, ויבוא לזלול בה] (בה)
8. הרמב"ם בפירושו למשנה: קרבת זמן אותה הגזרה, דלמא אתי לזלולי בה. ולפיכך היה מנהגם כשאוסרין דבר בגזרה, לא היו מודיעין טעם אותה הגזרה במשך שנה, עד שיתפרסם איסור אותו הדבר, ויתפשט אצל הנשים וההמון, ואחר כך מודיעים את הטעם.
9. הגמרא, בפסחים ס"ו ע"א: תנו רבנן: הלכה זו נתעלמה מבני בתירא: פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו: כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו?
- אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל, והלל הבבלי שמו, ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו. שלחו וקראו לו. אמרו לו: כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת? והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת. אמרו לו: מנין לך?
- אמר להם: נאמר "מועדו" בפסח, ונאמר "מועדו" בתמיד. מה מועדו האמור בתמיד - דוחה את השבת אף

15. הגמרא בפסחים (נא ע"א):
 "באו בניהם לפני ר' יוחנן ואמרו, אבותינו יכלו לקיים מנהג זה מחמת עושרם אנו אין ביכולתנו. השיב להם, כבר קבלו עליהם אבותיכם וכתוב שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמך".
 16. שו"ע יו"ד רכ"ח, כ"ט:
 "יש מי שאומר שאם קהל אחד עשו הסכמה בחרם למגדר מילתא, והלכו קצתם לעיר אחרת לדור ואין דעתם לחזור, אם הפירצה היא מצויה שם חייבין להתנהג בגדר שקבלו עליהם בעירם הראשונה, ואם עברו הרי הם עבריינים".
 17. הרמ"א (בשם שו"ת הר"ן סימן מ"ח, הובא בב"י שם):
 "ולכן מי שיצא ממקום שנוהג חרם רבינו גרשום שלא לישא שתי נשים למקום שמקילין אסור לו לישא ב' נשים".
 18. הגאון מוילנא (פ"ד):
 דהתם במנהג שנהגו במקום ואינו אלא להמקום ההוא, אבל חרם שקבלו עליהם ועל זרעם הוי כנשבעו, דאקרקפתא דגברי רמו, וחייבין מדין תורה לעשות כן ולא תליא במקום
 19. נשמת אדם הלכות פסח כלל קכ"ח שאלה כ' בענין אסור קטניות בפסח בקהילות אשכנז:
 "והנה דין זה נחלק לג' דינים:
 א) אם הסכימו הציבור על איזה דבר לאסור לסייג ולגדר, בזה לכ"ע לא מועילה שום התרה
 ב) שלא נעשה על פי הסכמת הציבור אלא שנהגו יחידים בכך באיזה דבר לסייג גם להרשב"א ור"ן וריב"ש לא מהני התרה דהוי כאילו קיבל עליו כאסור תורה, ולרא"ש מהני התרה כדאיתא שם סי' רי"ד,
 וכתב הפרי חדש דדווקא כשמתחרטים כולם אבל לא מהני חרטה המיעוט, ואפילו התירו להמתחרטין אינו מותר .."
 20. השלטי-גיבורים במס' ע"ז פ"א בסוגיית הנשאל לחכם אות ג' כתב וז"ל:
 "אם נעקרו משם כל אנשי המקום ההוא לגמרי ועמד כך המקום כמה שנים בלי יהודים כלל ואח"כ באו לעמוד שם יהודים ממקום אחר שיודעים הוראת החכם ההוא שהיה עומד שם מסופקני אם עליהם להנהיג כך או לאו וצ"ע".
 21. הפמ"ג או"ח תס"ח א"א אות י"א הביא את דברי חק יעקב וקבע:
 .. כ"ז שנחרב מאין יושב, אבל אם נתגרשו רובם ונשאר מעוט י"ל אף שאח"כ נתיישבו ממקום שמקילין אסור לשנות, וצ"ע.

מועדו האמור בפסח - דוחה את השבת. ועוד, קל וחומר הוא: ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת, פסח שענוש כרת - אינו דין שדוחה את השבת.
 מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם, והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח. התחיל מקנטרן בדברים, אמר להן: מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם - עצלות שהיתה בכם, שלא שמשותם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. אמרו לו: רבי, שכח ולא הביא סכין מערב שבת מהו?
 אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי. אלא, הנח להן לישראל אם אין נביאים הן - בני נביאים הן. למחר, מי שפסחו טלה - תוחבו בצמרו, מי שפסחו גדי - תוחבו בין קרניו. ראה מעשה ונזכר הלכה, ואמר: כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון.
 10. התלמוד הירושלמי, בפסחים פרק ו הלכה א:
 ר' זעירה בשם רבי אלעזר: כל תורה שאין לה בית אב אינו תורה.
 11. שו"ת הרי"ף סימן יג:
 עיקר המנהג שעושין על פיו והוא שרוב הקהל יתייעצו עם זקני הקהל ויתקנו תקנה כמה שיתקנו ויקיימו אותה זהו המנהג. ואפילו לאחר שנים אם לא ידעו הך עקרו אלא שהיה מחזיק בכך והיה עומד בחזקתו.
 12. הרמב"ן על מסכת בבא בתרא דף קמ"ד ע"ב:
 ואיכא דאמרי כי אמרינן מנהגא מילתא היא כגון שהתנו עליו אנשי העיר או שבעה טובי העיר במעמדן אבל שאר מנהגי לא מבטלינן בהו הלכה אלא בהלכה רופפת, והלכתא כי האי לישנא בתרא .
 13. פירוש התפלות לרבינו מיימון אבי הרמב"ם (בתוך: שריד ופליט, עמ' 7):
 "אין להקל בשום מנהג ואפילו מנהג קל... וכתב רבינו נסים במגילת סתרים כי כל מנהגי האומה באלו המנהגות כמו זה. והראש בראש השנה, החלב בפורים ובמוצאי פסח, והפולים ביום הושענא רבה. ואותם המנהגות אין לנו לבזותם ומי שהנהיגם זריז ומשתדל הוא, כי הם מעיקרים נעשים, ולא יבוזו במנהג האומה. וכבר אמר הנביא ע"ה: ואל תטוש תורת אמך, דת אומתך אל תעזוב. ובקבלות הגאונים ראשי ישיבות נזכרו מנהגים כמו אלה בהנהגותיהם בסיפוריהם ולא יתבזה דבר ממה שעשו הקדמונים".
 14. שו"ע יו"ד סי' רי"ד מ"ב:
 "קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה אלא שנוהגים כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה, וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנתן; ואף בדבריהם שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור, הותרו בהם אם אין דעתם לחזור".

22. הרב עובדיה יוסף בשו"ת יחווה דעת ח"א סימן י"ב:
 "ובנדון שלנו אפילו כל אנשי אותה עדה נהגו בעודם
 בחו"ל להחמיר ופשט מנהגם בכל תושבי העיר הרי מיד
 כשעלו ארצה על מנת שלא לחזור לחו"ל היו רשאים
 לנהוג כמנהג א"י להקל, וכמו שהורה בשו"ת אבקת רוכל
 (סי' רי"ב) וכן פסק הגאון רבי בנימין מרדכי נבון
 בתשובה שנדפסה בקובץ סיני (טבת תש"ט), לפיכך
 אע"פ שהם בחרו להמשיך במנהגם להחמיר אין בניהם
 חייבים להחמיר כמנהג אבותיהם ואין בזה משום אל
 תיטוש תורת אמך כאן שרוב התושבים בא"י
 נוהגים להקל כדעת מרן שקבלנו הוראותיו.... לפיכך
 יותר נכון שהבנים ינהגו כדעת מרן וכמנהג ארץ ישראל,
 כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים."
 הרב אברהם שרמן:

23. "מכל האמור נראה ברור שהמשך קיומם של דרכי
 ההוראה והפסיקה בקהילות העדות השונות שיתקבצו
 ובאו לארץ ישראל מגליות שונות, בלי לבטלם כשכל אחת
 נשארת נאמנה למנהגיה וכפופה לאותם גדולי הוראה
 ופסיקה שהיו מקובלים עליהם, תואם את כללי ההלכה
 כפי שהובאו לעיל, וכללים אלו הם שחייבים להנחות,
 ולאורם יש לדון בכל השאלות שנתעוררו עם קבוץ נידחי
 ישראל בארצנו הקדושה, ובקיומם ההלכתי המלא
 תשרה אחווה ואחדות בין שבטי י-ה, ויקוים בנו הפסוק
 "ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי
 ישראל."